

Adalékok és futamok az értékek egymásmellettségéhez*

Irodalom természetesen egy van, s ezen belül magyar irodalom is egy. Ebben, azt hiszem, mindnyájan megegyezhetünk. Viszont a magyar irodalmon belül is vannak történetileg kialakult, illetve létrejöttüket tekintve történelmi okokra visszavezethető régiók, többé-kevésbé önálló fejlődési elemeket is mutató, valamint különböző fejlődési kényszerűségek és rendellenességek hatása alatt is alakuló irodalomrészek. S az értékek, értékrendek és ízlések sem egyformák, vallom ezek pluralizmusát, és meggyőződésem, hogy nincsenek mindenre és mindenkor egyformán érvényes kánonok, az értékek és olvasatok rendre egymás mellett foglalnak helyet, s nem egymás fölött. De mindez már a fejekben dől el, s az, hogy miként, független is lehet a fenti elvektől.

A magam példájából indulok ki. Majd ötven éve történt, 1966-ban, hogy egy, annak idején Csehszlovákiához csatolt kis magyar falu – ahova ötéves koromban kerültem szülővárosomból, Budapestről – kamasz lakójaként, s egy nem nagy, akkor még magyar többségű város második középiskolásaként, mai fogalomhasználattal tehát határon kívüli fiataalként, elküldtem első verseimet néhány lapnak. Amiben nincs semmi furcsa, az érdekes csupán az, hogy teljesen természetes – jöllehet bizonyára alma materem meghatározó szellemisége által is befolyásolt – mozdulattal, az egyik borítékot a pozsonyi Új Ifjúságnak, a másikat a budapesti Ifjúsági Magazinnak postáztam, s egy-két héten belül mindkét helyről választ is kaptam küldeményeimre (akkor még így dukált, akár egy ismeretlen jelentkezőnek is): ezek a levelek és szerkesztői üzenetek jelentették első személyes kapcsolataimat az élő, határoktól független magyar irodalommal. Mindkét lapnak rendszeres vásárlója voltam ugyanis, mivel az időben még az is természetesnek számított, hogy egy olyan nagyságú városban, mint Komárom volt, az akkori nyolc-tíz csehszlovákiai magyar lapot és folyóiratot megvásárolhattam (amelyek az akkor még egyetlen csehszlovákiai magyar irodalmi lap, az Irodalmi Szemle mellett közöltek irodalmat is), s az is magától értetődött, hogy a legfontosabb magyarországi heti- és havilapokhoz is gond nélkül hozzá tudtunk ott jutni. Később, fölkerülve főiskolásnak Pozsonyba, a Nyerges – bocsánat, akkoriban: Leningrád – utcai Orbisban már külön rendelés nélkül is megvehettük a legfontosabb magyar irodalmi lapokat, beleértve a romániaiakat és a jugoszláviaiakat (a Korunkat, Utunkat, Igaz Szót egyfelől, másfelől a Hídat és az Új Symposiont) is, egyedül a párizsi Magyar Műhelyt nem, melynek viszont a francia

* Írásom eredetileg – rövidített formában – előadásnak készült egy, két évvel ezelőtti, az „Anyországi/határon túli folyóiratok, földrajzi terek – kulturális terek, közép-európai beágyazottság” témakörben meghirdetett veszprémi tanácskozásra, melyre azonban váratlan ok miatt mégsem tudtam elutazni. Azután meg is feledkeztem róla, s csak nemrég bukkantam rá közöletlen kézirataim között. Mivel azonban a benne megfogalmazottakat változatlanul időszerűnek gondolom, e helyt adom most közre. T. L.

fővárost akkorra már megjárt Cselényi László közvetítésével lehettünk többé-kevésbé rendszeres olvasói. Emellett a cseh, a szlovák és a lengyel – akkoriban hallatlan szellemi izgalmakra serkentő – irodalmi lapokat és könyvújdonságokat is megvásárolhattuk, viszonylag olcsó pénzen, Pozsonyban, így tizenhét-tizennyolc évesen tágabb környezetem – közép-európai, európai – irodalmi történéseit és jelenségeit tekintve is szinte naprakész ismereteim lehettek (pedig hol volt akkor még a net meg a facebook, a határok nélküli Európáról nem is beszélve), s a cseh és a szlovák világirodalmi folyóiratok is a kortárs világirodalomnak sokszor vonzóbb szeptetét kínálták, mint például az akkori Nagyvilág. Végül, az elsősorban Dobos Lászlónak, Tózsér Árpádnak és Koncsol Lászlónak köszönhetően frissen, rugalmasan, tág horizontok mellett, igényesen szerkesztett Irodalmi Szemle – azon túl, hogy vállaltan a csehszlovákiai magyar irodalom(rész) lapja volt – egyszerre adott rálátást a teljes magyar, illetve a cseh, a szlovák és lehetőségei szerint a közép-európai (az orosz, az osztrák, a lengyel, a német, a szerb és a román), valamint a kortárs világirodalom legfontosabb történéseire, szerzőire és műveire (itt olvastam először például, hogy mást ne mondjak, Kunderát, Havel, Popát, Rózewiczet, Herbertet, *A háromszögletű körtét* író Voznyeszenkijt, és hosszan sorolhatnám a többit is, sokszor előbb a budapesti Nagyvilágnál vagy a magyarországi kiadók fordításköteteinél). A lap annak idején, az 1960-as évek derekától Németh Lászlóval, Illyés Gyulával tartotta – összmagyar és közép-európai érdeklődésű ankétjainak köszönhetően – a kapcsolatot (de például a dicsőséges szovjet hazájában elhallgattatott és elhallgatott kárpátaljai Kovács Vilmosról is a magyarországi lapoknál korábban adott hírt), vendégül látta Weöres Sándort és Károlyi Amyt, a börtönből, illetve a Duna-deltából nem sokkal előbb szabadult Páskándi Gézá (aki olyan szövegét is itt közölte, amely bizonyos értelemben még ma is érdekes összefüggésekkel gazdagíthatja/gazdagíthatná a Páskándi-életművet). Huszonegy éves pályakezdőként itt ismertem meg a Pozsonyba látogató Csoóri Sándort, s a lap meg az akkori csehszlovákiai magyar ifjúsági klubok és művelődési táborok körüli szellemi pezsgésnek köszönhetően hamarosan a kortárs magyar irodalom számos idősebb és fiatalabb alkotójával kerültem/kerültünk eleven kapcsolatba (Gion Nándortól vagy Gerold Lászlótól mondjuk az *Elérhetetlen föld* szerzőiig: Oláh Jánosig, Utassy Józsefig s másokig, de Pozsonyban ismertem meg Kormos Istvánt, Vágsellyén Nagy Lászlót, nem is tudom, már hol, Beke Györgyöt). Egyidejűleg a szintén az Irodalmi Szemlében indult Vetés-csoportunk fellépésére még azelőtt felfigyelt a budapesti Kritika-beli cikkében Fábrián László, mielőtt odahaza komolyan vettek volna bennünket, és bemutatkozó antológiáinknak Magyarországon nagyobb visszhangja volt, mint megint csak odahaza. 1971-től, 1972-től sorra megjelenő első, majd második-harmadik köteteinkkel minden külön szervezés és kujtorgás, tolakodó tiszteletpéldányok mázsáinak küldözgetése, az „írok a tiédről, ha írsz az enyémről” kimondott vagy kimondatlan zsarolása nélkül is a magyarországi napi- és hetilapok, valamint irodalmi folyóiratok neves írói, kritikussai – már befutottak és nemzedéktársaink – foglalkoztak, s az illetén, ránk (is) irányuló spontán figyelemnek és ugyancsak magától alakuló recepcióknak köszönhetően

egyszerre – határon túli, illetve nemzetiségi, csehszlovákiai magyar írókként is – a magyar irodalom teljes jogú részévé válhattunk, s ennek megfelelően alakultak tovább személyes kapcsolataim/kapcsolataink is az élő magyar irodalommal.

Pedig eleinte, különösen az 1970-es évek első felében Magyarországon még a legkevésbé sem ment zökkenőmentesen irodalmunk hatágú sípjának hazai megszólaltatása, a nemzetiségi magyar irodalmak anyaországi befogadása és bázisainak kiépítése (lásd például elsősorban Ilia Mihály különharcát a megyei és országos hivatalokkal, hogy lapjában, a Tiszatájban meghonosíthassa a külföldi magyar írókat és irodalmakat, s ebben a folyamatban a debreceni Alföld, a kecskeméti Forrás, a tatabányai Új Forrás és a szombathelyi Életünk is hamarosan csatlakozott hozzá). Vagyis – a második világháború után – előállt az a paradox (sőt, abszurd!) helyzet, hogy míg a csehszlovákiai stb., azaz határon túli magyar író *magyar író*nak, s a magyar irodalom (szerves) részének tudta (hitte) magát, addig a (hivatalos) magyar(országi) irodalom(politika) ebből az egészből kirekesztette őt, és csak a magyarországi magyar írók jelentették számára a magyar irodalom egészét. Ráadásul az is tény, hogy a határon kívüli magyar irodalmak magyarországi elfogadása, honosítása, nagykorúsítása, integrálása előbb ment végbe vidéken, mint a fővárosban, mely út persze tele volt kátyúkkal, zökkenőkkel, idegenkedésekkel, értetlenkedésekkel is (erre egyik leghumorosabb példám, amikor egy fővárosi napilap szombati irodalmi melléklete Világirodalom címszó alatt hozta a verseinket, illetve amikor egy másik versközleménykor, a szerkesztő[ség] jóvoltából, hovatartozásomra emlékeztetve, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság díszelgett a nevem mellett, nehogy véletlenül otthon érezzem/érezzük magunkat magyar íróként a Magyar Népköztársaságban, de még 1980-ban, első magyarországi ösztöndíjas „tanulmányutam” idején is tolmácsot rendelt ki mellém – mint csehszlovák íróvendég mellé – a nagy, magyarországi – magasságos – főhivatal!).

Mindezt főleg két dolog miatt mondtam most el.

Az egyik: nemrég valaki, a legszínvonalasabb magyar irodalmi folyóiratokat idézve, csupán magyarországi lapokat hozott fel példaként, mintegy azt sugallva, hogy a határon túli irodalmi lapjaink – színvonalukat tekintve – legfeljebb csak az anyaországiak után kulloghatnak (ideértve mondjuk a Hídat, a Korunkat vagy a Látót is), s föl sem tételezte, hogy akár az Irodalmi Szemle vagy az Opus is megjeleníthet olyan nívós számokat, amelyek az ő ún. „legszínvonalasabb” magyarországi folyóiratai között is figyelmet érdemelhetnek. Miközben, magyarországi példái között olyanokat is említ, amely lapokat a magam részéről messze nem gondolnám a „legszínvonalasabbak” közé tartozónak, sőt, a szerző által szent áhitattal, méretes dogmatizmussal emlegetett, valóban nagy hírű folyóiratok közt is van olyan, amelyet én neves szerzőgárdája ellenére is fádnak, unalmasnak, sablonosan szerkesztettnek, hermetikusan zártnak tartok. Egyébként, ami azt illeti, jómagam a „»legszínvonalasabb« folyóirat” kirekesztő, paternalista, elitista mítoszában sem hiszek, s havonta általában két, két és fél tucatnyit is kész vagyok megvásárolni, fellapozni, illetve – hála a világhálónak – lehívni, hátha valamelyikükben érdeklődésemnek, izlésemnek

megfelelő olvasnivalóra találok, ami továbbgondolásra ösztönöz, vagy egyszerűen csak – nyelvével, látás- és beszédmódjának különösségeivel, érzelmi töltésével, gondolati mélységeivel, technikai megoldásaival – lenyűgöz, s ilyen írást elvileg bármeddigben találhatok, miként számos esetben untathatnak a „legjobbak legjobbjai” is, vagy sablonokkal, közhelyekkel, harmadrangú portékával is traktálhatnak.

Másrészt: egy, a szlovákiai magyar irodalmi folyóiratokat áttekintő értékelésben pedig azt olvastam, hogy „nemsokára talán már nem kisebbségi vagy nemzetiségi lapokról fogunk értekezni, hanem jó és rossz magyar folyóiratokról”, amivel szintén két gondom is van egyszerre, túl azon, hogy a tanulmány írója – számomra értelmetlen, sőt, fölfoghatatlan módon – még „megbélyegzettséget” és „szabadságukban való korlátozottságokat” is emleget az adott szövegösszefüggésben. Tehát, először: több mint négy és fél évtizedes, igen sokrétű szerkesztői pályámon magam a körülményekhez képest mindig is jól, átgondoltan, tervszerűen és színvonalasan szerkesztett lapszámokat, lapokat igyekeztem az olvasó asztalára tenni, még akkor is, ha ún. nemzetiségi lapok szerkesztőségében dolgoztam Csehszlovákiában, de magyarországi – akár megyei kiadású, akár fővárosi – lapok szerkesztőjeként is viszonyítási pontjaimat mindig a *nagyobb egész*, a távlatos(abb) érték s a magyar és a világirodalom egyeteme adta. (Az 1980–1990-es években például magam is hosszú ideig voltam egy magyarországi vidéki, megyei kiadású irodalmi folyóirat szerkesztője, illetve egy pedagógiai szakfolyóirat olvasószerkesztője. Az elsónél – Monostori Imre Új Forrásánál – az vonzott, hogyan tudom/tudjuk a lapot a megyétől mint kiadótól kötelezően ránk testált – s helyi – [kultur]politikai feladatok ellátása mellett országos, sőt, határon túli érdekltségűvé, illetve az országos, sőt, határon túli érdeklődés tárgyává tenni. És a Géczi János főszerkesztette Iskolakultúra is nyugodtan illethető lett volna a provincializmus vádjával, hiszen szerzői jobbára magyarországi illetőségűek voltak s általában a pedagógus szakma szűk keretei közül, azaz iskolapadjaiból kerültek ki – mint ahogy a pedagógiai lapok többségének általában nincs is ambíciója a számára kiszabottnál a szellem tágabb s távolabbi területei felé tekintetni –, ha főszerkesztőnk szerkesztői koncepciója és az annak kiteljesítéséhez megválogatott munkatársi gárdája – egy nagyon behatárolt, csőlátásra is csábító területen – nem a számomra/számunkra egyedül vállalható szellemi tágasságot képviselte volna.) A „jó” lap – „rossz” lap ellentétről pedig az ímént már kifejtettem a véleményem. Ráadásul az elmúlt fél évszázad során a magyar irodalom és irodalmi sajtó nem ritkán épp a perifériák, a *külterületek* felől kapott új és új lendületre (s ők voltak azok – határon kívüliek, illetve Magyarországon a vidékiek –, melyek nem különítették el a „kisebbségi vagy az ún. többségi szerző entitását”), minek (is) köszönhetően mára valóban egy mozgalmas és színvonalas, sokrétű és impulzív „magyar folyóirat-kultúra” alakulhatott ki. Sőt, azzal kapcsolatban, hogy az ún. kisebbségi vagy nemzetiségi (határon túli) lapok különítik-e el „a kisebbségi vagy többségi szerző entitását”, napjainkban is nem egy példát találni arra, hogy a magyarországi folyóiratok (és könyvkiadók) között továbbra is akadnak olyanok, melyek magyar-irodalom-értelmezésüket az országhatáron belültre szűkítik le, pontosabban, egy kis

csavarral, azzal takarva vonatkozó (megfelelő?) ismereteik – és kapcsolataik – hiányát, hogy bármelyik határon túli magyar íróra, akit nem ismernek, készek rámondani, hogy az illető nem része a kánonnak, tehát érdemtelen foglalkozni vele, s teszik ezt anélkül, hogy egy sort is olvastak volna tőle, vagy vennék a fáradságot, folyamatosan figyelni a határon túli művekre, irodalmi jelenségekre, alkotókra is, azaz a teljes magyar irodalomra, ahogyan a magára valamit is adó határon túli magyar író is a teljes magyar irodalomra figyel. S szerintem az is tény, hogy a Szlovákiában kiadott magyar irodalmi folyóiratok (Irodalmi Szemle, Kalligram, Opus, Szőrös Kő) még mindig a legnyitottabb szerkesztésűek közé tartoznak, akár a Magyarországon, akár a Romániában vagy Szerbiában készülőköt veszem összehasonlításul, elég megnézni szerzőik illetőségük szerinti hovatarozását, vagy az általuk szemlézett könyvek kiadási helyét, netán érdeklődésük sokrétűségét. És nem kevésbé tény, hogy beszűkült, provinciális, szűk látókörű, egysíkú, szemléletileg zárt akkor is lehet egy lap, ha szerzőit tíz országból toborozza össze, s ellenkezőleg, olyan határon túli magyar – vagy regionális – lapot, lapszámot is el tudok képzelni, melyet csak az adott határon túli régió szerzői írnak, ám az, adott esetben mégsem színvonalatlanabb vagy szemléletében, szerkesztésében, egyebekben semmivel sem tartalmaz több provinciális elemet (lásd mondjuk annak idején a Híd vagy az Új Symposion példáját, melyek évtizedekkel ezelőtti számai mai viszonyításban is bizvást megállják a helyüket), mint bármelyik más kanonizált magyar(országi) irodalmi folyóirat (mert akármelyiket is nézzük, mindegyikben eleget találunk a másod-harmadrendű irodalomból, írókból is – amivel nem is feltétlenül kell, hogy bármi bajom legyen, hiszen csak világirodalmi szintű válogatásokat még a világirodalmi antológiák sem tudnak produkálni –, és – ha a provincializmust nem csak ország- vagy területhatárokhhoz kötöm, hanem beszűkült látóteret, egysíkú vagy zárt gondolkodásmódot értek alatta – provinciálist is).

De ha már örökösen visszatérek az Irodalmi Szemléhez, melynek az 1970-es években magam is szerkesztője lehettem, hadd folytassam azzal, hogy lényegében akkor sem hagytuk abba – az 1970-es évek második felében – a Tözsérék, még korábban: Tóth Tiborék által a *nyitottabb* 1960-as években indított szlovák, cseh és világirodalmi kitekintéseket, s akkor sem mondtunk le arról, hogy – bár a kor egyre szűkülő lehetőségei között is – magyarirodalom-, illetve értékszemléletünk a lehető legtágabb maradjon, amikor az ország szellemi élete egyre inkább bezárult, és egyenesen művelődéspolitikai előirányzat lett a provincializmus, elég csak megnézni az ekkori évfolyamainkat és összehasonlítani a korabeli cseh és szlovák, vagy akár a magyarországi vidéki irodalmi lapokéval is. Miként az sem lehetett véletlen, hogy az 1970–1980-as évek fordulóján – írtam is erről egy esszét 1990-ben – a nyíltan szovjet (táv)vezérlésű kelet-közép-európai pártirányítások nagyjából egyszerre látták eljönni az ideológiai bekeményítés idejét Magyarországon, Jugoszláviában, Romániában és Csehszlovákiában is, kreálván Tiszatáj-, Új Forrás- és Forrás-ügyet itt, Új Symposion-ügyet ott (ekkor kergették szét a Sziveri János névvel fémjelzett társaságot), Echinox-ügyet – Szócs Gézáék ellen – amott, s ekkoriban utáltak ki bennünket is

Varga Imrével a pozsonyi Irodalmi Szemléből szerkesztői elveink, erkölcsünk és igényességünk miatt, ami megint csak arra utal, hogy azért bizonyos értelemben, az alkotó szellem autonómiájának képviselőjében, főleg csehszlovákiai illetőségű magyar szerzőket közlő s velük foglalkozó lapként is meglehetősen széles, mondhatni: közép-európai kontextusba tudunk beleilleszkedni. Egyébként bőven lehetne sorolni az elmúlt fél évszázad azon kezdeményeit és eredményeit, melyek kényszerű földrajzi határok közé szorítottságuk vagy vállaltan valamely nemzetiségi irodalomra helyezett súlypontjuk ellenére is többé-kevésbé szinkronban tudtak lenni a magyarországi irodalomfejlődéssel, és sorolni lehetne azokat a határon túli szerzőket is, akik az elmúlt évtizedekben összmagyar viszonylatban is kezdeményező szerepet játszottak, ami megint csak példa lehet szellemi mozgékonyaságukra, nyitottságukra stb. És még valamit, maradva az Irodalmi Szemlénél. A lap 1990–1993 közötti, Grendel Lajos főszerkesztette évfolyamaira például annak ellenére is bajos volna ráfogni a provincializmus vádját, vagy hogy bárkit is a „szabadságában korlátozott” vagy „megbélyegzett” volna, hogy szerzőik között a (cseh)szlovákiaiak mellett bizony nem sok magyarországi vagy más határon túli író, költő akadt. Vagy például a lap 1993–1996 közötti évfolyamai nem azért nem voltak provinciálisak, beszűkültek, mert azokban magyarországi szerzők is rendre megjelentek, az 1997–2010 közöttiek pedig azért lettek volna provinciálisak, mert azok kizárták a magyarországi szerzőket, hiszen ezekben a lapszámokban is rendszeres volt a jelenlétük, hanem mert az első esetben X szerkesztette, a másodikban pedig Y készítette a lapot, azaz az ő szemléletük, nyitottságuk, „mozgó esztétikájuk”, szellemi horizontjuk és rugalmasságuk között volt a különbség. Egyébként sem értem, önmagában mitől lenne provinciálisabb az a határon túli irodalmi folyóirat, amely az általa képviselt irodalom(rész) felmutatására, illetve értékelésére összpontosít, annál a folyóiratnál vagy csak tematikus folyóiratszámánál, mely figyelme középpontjába teszem azt a nőirodalmat helyezi, esetleg valamely nemzedék vagy irodalmi csoportosulás, esztétikai irányzat köré szerveződik, netán valamely felekezet, vallás képviselőinek a műveit közli, azokkal foglalkozik (s ezzel bizonyos értelemben meg is emeli besoroltjai, kiemeltjei teljesítményét, s függetleníti őket attól a helyüktől, amelyet egy tágabb érték- és érvrendszeren belül valóságosan is elfoglalnak) stb.

Grendel Lajos is többször s több írásában érintette az adott kérdést, miközben egy általa „integrálónak” nevezett irodalomtörténeti-kritikusi koncepció, illetve szerkesztői szemlélet mellett tette le a voksot már 1994-ben, melynek a Magyarországon is eluralkodott ún. „asszimilációs” értékelői szempontokat és szerkesztői gyakorlatot kellene felváltania. Véleménye szerint ugyanis „A kisebbségi magyar irodalmak több közelmúltbeli jelentős műve nem fér bele sem a posztmodern, sem a tradicionalista történeti szemlélet értékrendjébe, s fölvetődik a kérdés: az irodalmi művekkel van-e baj, vagy az irodalomtörténeti koncepciók túl kizárólagosak-e (esetleg kirekesztők)?”. Grendel úgy látja, inkább ez utóbbiról lehet szó, s mindkét szemlélet hívei „a maguk kánonja alapján ítélik meg és rangsorolják a határon kívüli magyar irodalmakban, figyelmen kívül hagyva a kisebbségi magyar irodalmak rész-

ben autochton fejlődésének a tényét”, s ily módon „a magyar irodalom egységét [...] meglehetősen leegyszerűsítve és centralista módon értelmezik”, „a saját kánonjuk igazolását keresik a határon kívüli ágakban, és szűkkeblűen elhatárolódnak mindattól, ami a kánonnak nem felel meg, holott az elutasított vagy elhallgatott művek lehetnek igen értékesek és az ottani irodalmi kontextusban nagyon jelentősek is”. Ilyen értelemben Grendel nem lát különbséget a különböző asszimiláló-beolvasztó szándékok között, legyenek azok politikaiak, etnikaiak, irodalmiak vagy akár milyennek, mert azokban „a sajátosságok és a más értékek iránt süket agresszivitás munkál, az egyneműsítés buzgalma, a kánon igazának mindenáron való újraigazolása és megerősítése”. S föltehetően e leegyszerűsítő és centralista irodalomszemlélet ellenében vezet be Tőzsér Árpád is a „kihelyezett centrum” Domonkos Istvánt értékelő fogalmát, amellyé válnia bármely határon kívüli folyóiratnak is megvan az esélye, mint amely szerepet teszem azt az újvidéki Híd – mint utaltam rá – már évtizedekkel korábban betöltötte, s amelyet újabban megint elfoglalni látszik, de itt említhető még a kolozsvári Korunk vagy – megint csak újabban s ismét – a szegedi Tiszatáj, s amire érték- és nemzedékintegrációs törekvéseivel, szellemi-művészi horizontjának nyitva tartásával a pozsonyi Irodalmi Szemle is törekedett eddigi ötven-valahány évfolyamának legjobb időszakában.

De befejezem. Csak még annyit, hogy Orbán János Dénes – akit konzervativizmussal, provincializmussal, ilyenekkel aligha lehetne vádolni, de még azt sem lehetne elmondani róla, hogy „megbélyegzett” vagy „szabadságában korlátozott” lenne az erdélyi magyar irodalomban alkotóként és szervezőként is betöltött szerepei okán –, az Előretolt Helyőrségről szólva egyértelműen fogalmaz a fentiekkel kapcsolatban: „Ami pedig a határt illeti, lehet, hogy virtuális, de *még van*, és az irodalomban is *ott van* [kiemelés tőlem – T. L.]. Amíg nem ugyanazok az írók a sztárok Kolozsváron, mint Budapesten, és fordítva, addig autonóm intézményekként működnek az ötágú síp irodalmi. Mindaddig, amíg a határon túli szerzők nem ugyanolyan eséllyel indulnak Budapesten, mint Kolozsváron, létjogosultsága van a regionális kiadóknak”, s hadd tegyem hozzá, egyetértve vele: folyóiratoknak is. Egyúttal osztva az Erdélyből Budapestre áttelepült esszéista, író, Ágoston Vilmos szkepticizmusát, aki szerint bár „Sokan remélik, hogy ebben a században eltűnik” a magyar irodalom földrajzi megosztottságának, tagoltságának az alapjában véve nem irodalmi kérdése, ő bevalótlan borúlátó ez ügyben.

És borúlátó vagyok én is. Mert nem is olyan egyszerű kérdések ezek. Ahogyan az imént idézett Ágoston is tisztában van azzal, hogy bár „Tőzsér Árpád, Végel László, Esterházy Péter, Cselényi Béla, Bujdosó Alpár, Nagy Pál” egyszerűen magyar írók, s „hogy az egyik Párizsban, a másik Budapesten vagy éppen Novi Sadon él, az az ő személyes gondja”, vagyis „Ilyen szempontból a magyar irodalom egységes”, viszont „Minden más »külső« szempontból nem”, ami jellegzetesen „XX. századi, nem irodalmi probléma”, s „amire Arany János, de még Ady Endre sem tudott volna válaszolni”. Hiszen indulásomkor, lassan ötven éve, magam is egyszerűen csak írónak készültem, s ha tudtam volna tizenhat éves koromban franciául vagy szlovákul,

meglehet, az Új Ifjúság és a Magyar Ifjúság mellett fordításban egy párizsi francia vagy egy pozsonyi szlovák lapnak is elküldtem volna verselményeim kilóit. Azután – kisebbségiként, kényszerkisebbségiként – fokozatosan részévé válhattam a magyar irodalomnak (is), s amikor az 1970–1980-as évek fordulóján pártkatona pozsonyi kiadóigazgatóm megrótt ezért, a (hivatalos) csehszlovák irodalompolitika pedig a „csehszlovák irodalmi kontextus” karanténjába utalt volna (természetesen nem kiterjesztő, hanem szűkítő, a magyar irodalom kontextusából kirekesztő értelemben), önérzetesen kijelentettem, hogy miért kellene csupán egy hatszázezres nemzeti kisebbség írójának lennem, ha egy tizenötmillió német is lehetek, és az Irodalmi Szemle is miért ne törekedhetne a magyar irodalmi folyóiratok közt ugyanerre a szemléletre. Az 1980-as évek derekán azonban, visszahonosodván Magyarországra, pillanatok alatt kiderült, hogy oda magammal vittem időközben természetessé vált csehszlovákiai magyar önazonosságomat is, s a magyar fővárosban is e *kettős identitás* jegyében éltem és dolgoztam két évtizeden keresztül. Ma pedig, már újabb évtizede, Szlovákiában élő magyar állampolgárként, és két évtizeddel Csehszlovákia megszűnése után sem tudok csak szlovákiai lenni, s a magyar mellett nem szűnő – vagy csak alig gyengülő – csehszlovákiai magyar azonosságom tudata változatlanul köt egy olyan országhoz is, amely két évtizede már nem is létezik (s Budapest mellett Prágát még mindig sokkal inkább fővárosomnak tekintem, mint Pozsonyt, ahol pedig visszaköltözésem után éltem is néhány évet). Épp ezért, ha el is fogadom, hogy az elmúlt két évtizedben valóban felnőhetett egy-két olyan nemzedék, melyek számára már nem fontosak azok az identitástudati tényezők, melyek számomra az idők során meghatározók lettek, s egyfajta kettős identitás, a magyarság egészéhez, illetve egy határon túli kisebbséghez való egyidejű tartozás tudatát alakították ki bennem, miért kellene elvonnunk a bizonyosan identitásképző és -erősítő szlovákiai (erdélyi, délvidéki, kárpátaljai) magyar irodalmat és irodalmi lapokat azoktól, akik mindezt még igénylik, akiknek a *helyiség* is a(z) öröklött, illetve vállalható/vállalendő hagyomány részét képezi (akiknek anyanyelvük és magyarságuk megtartásában, továbbá lelki-szellemi önépítkezésükben és kiteljesítésében is segítségére lehet, akik számára ön- és éntudat-erősítő hatással bírhat), akik továbbra is fogékonyak erre a kettős identitásra (bár lehet, sokak számára elavult fogalmak már ezek, de azért, ha alaposan szétnézünk magunk körül a világban, azért azt – ha más-más megjelenési formában, más-más közelítésben minden náció és/vagy ilyen-olyan közösség esetében – még mindig ezek kormányozzák), és miért ne biztosítsuk nekik ezzel is a választás lehetőségét, és miért fosszuk meg az összmagyar irodalmat is a határon túli magyar irodalmak és lapok „sajátosságaiból fakadó »más minőségektől«, amelyek »az egyetemes magyar irodalom konszenzust élvező alapértékei közé» is besorolhatók lehetnének.